

A HADTÖRTÉNETÍRÁS ÉS DILEMMÁI

„Töméntelen tévedés származott a hadtörténetírásban abból a kétségtelen tényből, hogy az ütközetre csak akkor kerülhet sor, ha azt mind a két fél akarja.”

(*Perjés Géza*: Clausewitz. Budapest, 1983. 138. o.)

Eredetileg nem kívántunk mottót tenni írásunk elejére,¹ de végül mégis a fenti sorokat választottuk, mivel a hadtörténetírásunk helyzetéről, megújulásának útjairól és módszereiről rendezett disputában sokszor hivatkoztak közelmúltban elhunyt neves hadtörténészünkre és a mohácsi csatát tárgyaló munkájára.² *Perjés Géza*, mint a híres porosz hadtudósról szóló sikeres művének előszavában írta: „Clausewitz alapján akarta megérteni a háborút, és ezen a módon szeretné olvasóival is megértetni.”³

Nem tudtuk azt sem, amikor azt terveztük, hogy hozzászólásunkat Kiss Károlynak, akit a modern magyar hadtörténetírás egyik megalapozójának tartunk, mohácsi csataleírása felidézésével kezdjük, hogy elgondolásunk találkozik a vitaindító koncepciójával.⁴ Gyáni Gábor előadásában ugyanennek a történelmünket meghatározó csatának példáján keresztül fejtette ki álláspontját, hogy elbeszélhető-e egy csata hiteles története. Kiss Károly 1845. augusztus 9-én a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók VI. nagygyűlése mintegy 500 résztvevője előtt olvasta fel a mohácsi csatátéren a történelmi sorsfordulót előidéző csatáról érkekezését. E szokatlan helyszínen és természettudósok előtt hangzott el *A mohácsi ütközet elemzése a csatátéren című legelső hazai szabadtéri hadtörténeti előadás*, amely kedvező visszhangot váltott ki a korabeli sajtóban, 1846-tól az érdeklődők nyomtatásban is olvashatták.⁵ Ebben az addig feltárt források alapján kimutatta, milyen politikai és katonai hibák vezettek el Mohácshoz. Érdekes képet vázolt fel a magyar és a török hadseregek jellemzőiről, felvonulásáról és a vezetésről. Részletes elemzés tárgyává teszi a csatateret, a harcrendeket és a csata lefolyásának dinamikáját.⁶

A 2005. október 7-i vitaülésre invitáló rendezők célja az volt, hogy fórumot biztosítsanak a magyar hadtörténetírásból sajnálatosan hiányzó elméleti diskurzusok lefolytatásához. Nem gondolták, hogy az esettanulmány a mohácsi csata lesz. Ám a lezajlott vita lényegét tekintve mégis diszciplínánk alapkérdése körül forgott: merre tartson a mai ma-

¹ Szóbeli hozzászólásom bővített és jegyzetekkel kiegészített változata.

² Lásd *Perjés Géza*: Mohács. Budapest, 1979. 465 o., 12 térk.

³ *Perjés*: i. m. 7. o.

⁴ Erről részletesen *Ács Tibor*: Tudós és katona. Kiss Károly élete és hadtudományi munkássága (1793–1866). Budapest, 1982. 81–127. o.

⁵ A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pécsen tartott hatodik nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Pécs, 1846. 11–16. o. Lásd az *Illustrierte Zeitung*, 1845. december 13-i (128.) számban, a megemlékezésről megjelent tudósítást, amely a magyarok Mohácsát az osztrákok Austerlitzéhez, a poroszok Jénájához, az oroszok Moszkvájához és a franciák Waterlooójához hasonlítja.

⁶ Az értekezés témáját illusztráló vitatható csatavázlatot rajzolta „Leathner János elbocsátott cs. k. bombász”, kinyomtatott „Pécsen, a lyceumi nyomdában 1846”.

gyar hadtörténetírás? A XXI. század változó világában hadtörténetészeink milyen új hadtörténetírói irányzatokat, műfajokat kövessenek? Felfogásunk ismertetése során nem törekszünk a diszciplína új fejlesztési képének az elkészítésére, mivel az erőnket meghaladó vállalkozás lenne, csupán néhány általunk fontosnak vélt jellemzőnek a felvázolására teszünk kísérletet. Mondanivalónkat az alábbi három kérdés köré csoportosítva – hol rövidebben, hol hosszabban – fejtjük ki: 1.) változók és konstansok a hadtörténetírásban; 2.) a hadtörténetírás múltja a jelenben; 3.) a hadtörténetírás jövője a jelen társadalom- és bölcsész tudományokban.

Változók és konstansok a hadtörténetírásban

Hadtörténetírásunk és művelői mai legfőbb dilemmáinak eredőit és okait jelzi a vita-ülés címe: Történetírás – hadtörténetírás (Paradigmák, utak és módszerek); Gyáni Gábor Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások című vitaindítója, a felkért hozzászólók – Székely György, R. Várkonyi Ágnes, Ágoston Gábor, Pollmann Ferenc, Ungváry Krisztián – elmondott nézetei, valamint a nagy tudományterület különböző irányzatai véleményét és álláspontját képviselő szaktörténészek olykor nagy hőfokon lángoló, de értékes vitája. A vita jellemzője a diszharmónia volt, a diszciplína nemzetközi fejlődési tendenciái keretében többféle álláspont fogalmazódott meg a hazai hadtörténetírás követendő haladási útjáról.

Ha elismerjük, ha nem, tudománytörténeti tény, hogy diszciplínánk egyetemes és magyar története a hadtörténetírás különböző fő- és aláramlatainak fejlődéstörténete. Ezért nem kell elítélően nyilatkoznunk, hanem, inkább nyilvánvalónak kell tekintenünk, hogy tudományterületünk kutatói nem mindenben egységesek, hogy több kérdésben eltérőek történetelméleti és módszertani értelmezéseik, és különbözőképpen látják a hadtörténetírás mai hazai és nemzetközi problematikáját.

A mai hazai helyzet megértése azonban nehezen képzelhető el, ha nem villantjuk fel, ha nem vesszük figyelembe a változók és konstansok bonyolult alakulását az elmúlt két évszázad magyar hadtörténetírásában. Az tagadhatatlan, hogy hadtörténetírásunk állandó és változó jellemzőinek összetételére és alakulására döntő hatást gyakoroltak a Magyarország, Európa és a világ történetében bekövetkezett hatalmas változások. A magyar történelem (hadtörténelem) 1800-tól 2005-ig terjedő különböző korszakai politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális, tudományos és nem utolsósorban hadügyi viszonyai fejlődésével, gyökeres történeti átalakulásaival és fordulataival összhangban változott, fejlődött diszciplínánk is. A magyar történelem utolsó kétszáz évének korszakai jól érzékelhető határvonalakat szabtak a hadtörténetírás legfontosabb fejlődési időszakainak.

Itt és most nem kívánjuk részletezni a hadtörténetírásunkat történelmünk különböző korszakaiban meghatározó változó és állandó jellemzőket.⁷ Ám elengedhetetlennek tart-

⁷ Lásd e problémakörrel a teljesség igénye nélkül: A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975. Budapest, 1975.; *Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949.* Budapest, 1974.; *Konya Sándor: „... MAGYAR AKADÉMIA ÁLLÍTASSÉK FEL...”* Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 32. (107.) új sorozat. (Szerk. *Fekete Gézáné–Vekérdi László.*) Budapest, 1994.; A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény. (Szerk. *Ács Tibor.*) Budapest, 1995.; *Vekérdi László: „A Tudománynek háza vagyon”.* Reáliák a Régi Akadémia terveiben és működésében. Piliscsaba–Budapest, 1996.; *Broucek, Peter:*

juk, hogy figyelembe véve a tudománytörténeti feldolgozások megállapításait, jelezzük a tudományos magyar (magyarországi) hadtörténetírás állandó jellemzőit, két évszázaddal ezelőtti genezisétől máig élő konstans tényezőit.

A magyar nyelvű hadtörténetírás alapjainak lerakásánál a hadtudomány és a történettudomány, a hivatásos katona és a civil történész egyaránt bábáskodott. A magyar nyelvű hadtörténetírás, a magyar hadtörténelmet a megszületésétől máig szerves részének, tudományágának tekinti két nagy tudományterület, a hadtudomány és a történettudomány. A magyar hadtörténet-tudomány jellegzetessége, hogy több mint két évszázada interdiszciplína, amit katona és civil művelőinek, intézményeiknek, a szakszerű hadtörténetírás egészének, ha tetszik, ha nem, el kell fogadnia, tudomásul kell vennie.

A magyar hadtörténetírói tevékenységet a katonák kezdték el az önálló hadsereg és honvédelem, valamint a katonai képzés és nemzetudat fejlesztése érdekében, s majdnem ezzel egy időben indult meg civil művelőinek munkálkodása is. A különböző történeti korokban a katona és civil hadtörténetírók körének létszáma igen változó volt, de a reformkortól egyre növekedett számuk, és talán ma a legnagyobb. Napjaink hazai hadtörténész társadalmá jól körülhatárolhatóan több katona és civil generációból (korban, pályakezdésben, tudományos fokozatban, teljesítményben stb.) tevődik össze, ebből jelentős a száma azoknak, akik a szakszerű hadtörténetírás intézményes keretén kívülről művelik a hadtörténet magyar és egyetemes mezejét. Meg kell azt is említeni, hogy az elmúlt két évszázad egyes időszakaiban más és más módon keresték a hivatásos hadtörténészképzés megoldását, a katona és történész hadtörténésszé egyesítésének útjait. A magyar hadtörténetírásnak ez a nem kis problémája, úgy tűnik, az elmúlt egy évtizedben megoldódott a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem doktori (PhD) képzésének megindulásával és a PhD fokozattal rendelkező hadtörténészek generációjának megjelenésével.

A koronként vagy periódusonként változó politikai és katonai törekvések, elgondolások jegyében alakultak a hadtörténetírás szervezeti, személyi, anyagi, publikációs és egyéb feltételei. A hadtörténetírás intézményei, műhelyei és egyéni kutatói szervezetszerűen és pénzügyileg (fizetés, elismerés, karrier stb.) elsősorban a honvédelmi minisztériumhoz és a hadsereghez, a katonai tudományos intézetekhez és a felsőoktatási tanintézetekhez kötődtek, illetve kötődnek szorosabb vagy lazább formákban és szálakkal. Más részük a Magyar Tudományos Akadémiához, annak osztályaihoz, bizottságaihoz és intézeteihez, valamint a tudományegyetemek tanszékeihez, hazai és nemzetközi tudományos társaságokhoz, a hazai szaklapokhoz kapcsolódva tevékenykedik.

Magyarország történetének különböző korszakaiban és időszakaiban az állami és katonai felső vezetés többféle árnyalattal és hangsúllyal határozta meg a hadtörténetírás kettős feladatkeretét: egyrészt a tisztképzésnek és a hadsereg kiképzésének segítését, szellemének erősítését, másrészt a nemzeti tudat és társadalmi műveltség fejlesztését. A hadtörténelem létfontosságú alap kutatásainak erőteljes folytatása és a közvetlenül hasznosít-

A Bécsi Hadilevéltár és a magyar történelemmel kapcsolatos forrásai. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban: HK), 1990. 1. sz. 118–153. o.; *Zachar József*: Az Österreichische Militärische Zeitschrift és a magyar hadtörténelem. HK 1990. 3. sz. 188–193. o.; *Ács Tibor*: A Hadtörténelmi Közlemények első száz évéről. HK 1990. 1. sz. 168–178. o., 2. sz. 184–203. o., 3. sz. 165–187. o.; *Uő*: Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások. Budapest, 2001.; *Uő*: A Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő katona tudósai. Közgyűlési előadások 2000. november. 175 éves a Magyar Tudományos Akadémia. II. k. Budapest, 2002. 493–509. o.; *Uő*: A reformkor hadikultúrájáról. A magyar hadügy és tudomány kérdéseiről. Piliscsaba, 2005.

ható alkalmazott kutatások szükségessége kezdetektől fogva problémákat okozott az elmúlt két évszázad hadtörténetírásának. A hadtörténeti kutatások témáira, a feldolgozások és a publikációk színvonalára szinte minden korban jelentős hatást gyakorolt az igen vitatott „hasznosság” érvényesítésének különböző eszközökkel való ösztönzése.

A magyar hadtörténetírás irányzatai és különböző művelői a nemzeti hadtörténelem vagy az egyetemes hadtörténet valamely eseményének feldolgozásakor minden korban kapcsolódtak az egyetemes hadtörténetírás áramlataihoz is.

A hadtörténetírás múltja a jelenben

Historiográfiánk múltjából szükségesnek tartjuk néhány jelentősebb elméleti és módszertani megnyilatkozásra, tényre felhívni a figyelmet. Tudománytörténeti kutatásaink ugyanis meggyőzték minket arról, hogy az elmúlt korok hadtörténetírásának hagyományai, élő örökségként, kettős hatást gyakorolnak a mai hadtörténetírásra. Tagadhatatlanul tradíciókat, a hagyományokat konzerváló, de egyben modernizáló, újító hatást. A traditionalista hadtörténetírásnak a diszciplína elméleti és módszertani felfogásáról vallott véleménye nem kis befolyással rendelkezik napjainkban sem. Ezért szükséges – a teljesség igénye nélkül – felvillantani az egyes korok katona és civil hadtörténészeinek a magyar nyelvű hadtörténetírást (hadtörténelmet) definiáló legjellegzetesebb megnyilatkozásait.

Tény, hogy a XVI. századtól már jelentős számban maradtak fenn különböző hadi és háborús tárgyú írárok, de a tudományos igényű, rendszeres magyar nyelvű hadtörténetírás alapjait a reformkorban fektették le. A korszerű hazai hadtörténetírás megteremtésében és fejlesztésében kimagasló munkásságot fejtett ki a katona Kiss Károly és a civil Horváth Mihály. Az ő nevükhöz köthetők az első érdemleges magyar nyelvű hadtörténeti alkotások.

Kiss Károly a hadtörténetírás szerepével és jelentőségével foglalkozva, abból az alapelvből indult ki, hogy „a hadi történet kútfeje minden hadtudománynak”, és ennek szellemében adta közre hadtörténeti munkáinak hosszú sorát. Az önálló magyar hadügy megteremtését szorgalmazva, 1825-ben a *Tudományos Gyűjtemény*-ben közzé tette A 37-dik Magyar Gyalog Ezred Történetei című tanulmányát, amelyben saját ezredének 1741-től 1824-ig terjedő históriáját írta meg.⁸ Még ugyanebben az évben lefordította és a *Felső-magyarországi Minerva* lapjain nyomtatásban is megjelentette Lajos bádeni örgrófnak az 1689. július 29-i kasztanoviczi ütközetről írott munkáját.⁹ Ezt követően esztendőnként több kisebb-nagyobb hadtörténeti munkája és fordítása látott napvilágot.

Horváth Mihály történetírói munkásságnak szerves részét képezte a hadtörténet. Az MTA XIII. nagygyűlésének 1842. november 22-i második ülésén a nemzeti liberális történetírás úttörője, A magyar honvédelem történeti vázlatja címmel olvasta fel székfoglalóját.¹⁰ A téma, mint mondta, a „hazának egyik legbecesebb kincse”, mert a „hajdankor eseményeiből, fejleményeiből a jelennek óvást s irányt adni, legnehezebb ugyan, de kétségen kívül legnemesebb feladata a történetnek”.

⁸ *Tudományos Gyűjtemény*, 1825. I. k. 16–48. o., II. k. 3–24. o., III. k. 3–18. o., IV. k. 3–35. o.

⁹ *Felső-magyarországi Minerva*, 1825. novemberi szám, 449–450. o.

¹⁰ Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. VI. k. 2. oszt. 1840–1842. Buda, 1845. 298–376. o.

A reformokat sürgető és azokat történelmileg is megalapozni kívánó értekezés négy korszakra osztja a magyar honvédelem történetét. Az Árpád-ház korával foglalkozó első részben fogalmazza meg nézetét a háborúról és a honvédelemről, e szerint: „A háborúk olly régiek, mint az érzéki természetű s érdekeik összeütközésében az ész szavának nem mindig hódoló emberek. Maga a kölcsönös védelemre szorult emberek társasága is háborúk eredménye némi tekintetben. Nem csoda tehát, hogy a honvédelem eleitől fogva legnyomósabb ügye volt a népeknek.” Horváth Mihály bemutatja az Anjouk országlásától a mohácsi csatáig tartó második korszakot, majd elemzi a honvédelem történetének harmadik korszakát a mohácsi csatától az állandó hadsereg felállításáig. Meghatározása szerint a negyedik korszak 1715-től a „máig”, vagyis 1842-ig terjed. Ebben a részben megrajzolja a Habsburg Birodalom hadügyének több mint egy évszázados fejlődését és a magyarok katonai szerepét.

Megállapítja, hogy ebben a korszakban a hadügy területén nem történt előrelépés, és a fejlődéshez reformok szükségesek. „Mert a fennálló katonai rendszer már maga nem felelhet meg az európai újabb status politicának. És a honvédelem története biztos vezetőül szolgálанд e nagy munkában.” Következtetése az, hogy Magyarország honvédelmének esetében „csak a polgári védhad-rendszer lehet egyedül biztos horgony, melynek hatalmas ereje a nemzet sajkáját az élet és a szabadság öblében fentarthatja.” Horváth Mihály értekezésével azt a célt követte, hogy a magyar honvédelem történetén keresztül bebizonyítsa a polgári átalakulás elkerülhetlenségét, és e folyamat védelmezőjének, az önálló hadügy és a nemzeti honvédelem megteremtésének szükségességét.

A forradalom és szabadságharc idején az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849. március 11-i felhívásában és 16-i rendeletében kiemelte, hogy a hadtörténetírás célja: „a magyar szabadságharcz történetéhez minden nagyítástól, költői hímzés- vagy elferdítéstől ment hiteles adatokat összegyűjteni s a történetírás komolyságához illő alapos rajzát adni és fentartani az utókor számára a szabadságharczunkat.”¹¹ A honvédsereg hadtesteihez kinevezett 6 hadtörténésznek (történeti jegyzőnek) pontosan meghatározta négyes feladatkörét, többek között egyik fontos kötelességükké tette, „úgy a nagyobbyszerű ütközetekben, mint kisebb csatákban a sereg állása, mozdulatai, a csata egyes fordulatairól a leghitelesebb jegyzeteket tenni.”

Az abszolutizmus korában, az aradi fogságából kiszabadult Kiss Károly honvéd ezredes, akadémiai tag, miután több mint negyedszázadon át érlelte magában, elérkezettnek látta az időt, hogy az egyetemes és hazai „hadi történetírás”-sal kapcsolatos korszerű nézeteit összefoglalja. Ezt az 1851. március 17-i akadémiai kisgyűlésén felolvasott A hadi történelmi írás elméletéről című értekezésében tette meg.¹² A hadtörténetírás elveinek és szabályainak megfogalmazására vállalkozó munkája csak öt évvel később, 1856-ban jelent meg A hadi történetészet címmel.¹³

Bevezetőjében mindjárt felhívta a figyelmet az egyik legfontosabb alapszabályra, hogy nagy gondot kell fordítani a források, „a történelmi adatok gyűjtögetésére”, nehogy a későbbi korok történészei, hadtörténészei „által azzal vádoltassunk, hogy hazánk törté-

¹¹ Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához II. (Szerk. Rohonyi Gábor, Nagy László, Tóth Gyula.) Hadtörténelmi Intézet, Budapest, 1955. 169–170. o.

¹² Az MTA Könyvtára Kéziratár, Régi Akadémiai Levéltár (a továbbiakban: RAL) 141/1858. sz.

¹³ *Új Magyar Múzeum*, 1856. I. k. 222–232. o., IV. k. 250–264. o.

nelmére nem figyeltünk”, és ezért a történelmet, a hadtörténetet a „valóságban le nem rajzolhatják. A harcias események mint mindig, úgy ezután is, bárha azokat a gondos diplomácia alkudozások útján mindenkép háttérbe szorítani igyekszik is, az álladalmak egymáshoz viszonyai rendszeresítésében jelentékeny szerepet játszanak; figyeljünk tehát a hadtörténelemre is.”¹⁴

Kifejtette, hogy külföldön már írtak „jeles értekezéseket a hadi történéseztről”, és „e tárgyban alapos szabályokat raknak elének. Hazánkban tudomra e tárgyról még nem írt senki, de hadi történelmet sem, pedig erre tárgy s alkalom lett volna elég”. Mert „küzdeme volt a nemzetnek elég, panasz ellene nem lehet; de panasz elég, hogy a nemzet sokszerű harcviseléseit figyelemre nem vette senki, azokat a történéseztről útján hadtudományilag le nem írta, s így legnevezeteseb harcaink a tudományra nézve elvesztek helyrehozhatatlanul. Legyünk tehát e tárgyban mi legalább szemesebbek, szorgalmasabbak, nemzetiesebbek!”¹⁵

Nagy jelentőséget tulajdonított a nemzet életében a hadtörténelem szerepének, melyet a valóság bemutatására törekvő tudományként jellemzett, és a külföldi szakirodalom, a katonai folyóiratokban „a hadi történéseztről” megjelent értekezések tanulmányozása, valamint saját katonai, háborús és kutatói tapasztalatai alapján fontosnak tartotta, hogy célszerű felfogását vázolja fel: „Miként kell hadi történelmet írni?”¹⁶

A hadtörténéseznek közérthető műveket kell alkotni, mert mint leszögezte „az avatatlank számára más, a szaktudósok számára ismét más történelmet írni teljes alaptalanság lenne. Hadi történelmet kiváltképp per abszolútum csak a hozzáértők számára írhatni.”¹⁷ A hadtörténeti művek megértéhez szükségesnek tartotta, hogy „minden polgárnak a hadi tudományt vagy legalább a harcművészetet, mint a religiót, elemeiben tanulnia kellene.” A hadtörténetírásnak megvannak a maga törvényszerűségei, elméleti és módszertani alapelvei. Ezeknek feltárása érdekében fog hozzá „a hadi-történéseztről szabályai elemzéséhez.”¹⁸

Kiss először a diszciplína tárgyát fogalmazta meg: „A hadi történelem tárgya lehet valamely egyes, elkülönített, de magában befejezett harcias esemény; egy vagy több hadjárat, vagy az egész háború; vagy egy egész nemzet összes harcviselése. Az egyes harcesemények sorához tartoznak: a várak megtáborlások [ostromai], nagyobb csaták, ütközetek; elkülönített nagyobb hadcsapatok száguldozások, s több effélék.”¹⁹ A továbbiakban részletesen foglalkozott 1. a várostrom, 2. az ütközet, 3. a hadjárat és 4. a háború története megírásának legfontosabb szabályaival.²⁰ Mi most csak a csata, illetve ütközet történetének megírásával kapcsolatos alapelveit mutatjuk be.

Kiemelte, hogy az „egyes ütközetek történelme írásmódorrának” foglalkoznia kell a szemben álló hadviselő felek elgondolásaival, intézkedéseivel; a csatater bemutatásával, a hadseregek csatarendjeivel (harcrendjeivel); a „harcosok hadias képessége”-ivel, a

¹⁴ *Új Magyar Múzeum*, 1856. I. k. 222. o.

¹⁵ Uo. 222–223. o.

¹⁶ Uo. 223. o.

¹⁷ Uo. 226. o.

¹⁸ Uo. 227–229. o.

¹⁹ Uo. 230. o.

²⁰ Uo. 230–232. o., IV. k. 250–264. o.

„hadszeregek lelkülete és elmetehetségé”-vel; a „hadsereg morális és fizikai ereje”-vel; a csatatéren a mozgásokkal, a csata „momentumai”-val. Az ütközet, illetve csataleíráshoz mellékelni kell terveket és vázlatokat. Az „ütközet leírásakor az egész részletekre szabdalja az író”, de az írás ne tegye „értelmetlenebbé, zavartabbá”, az amúgy is igen bonyolult lefolyású ütközetet.²¹

„Ami a történelmi nyelvet illeti – állapította meg –, annak egyszerűnek, világosnak és tisztának kell lenni s mellőzni minden rhetori pöffeszkedést. A történelemnek könnyen felfogható értelme, csalhatatlan jele a fenségesnek, valónak. De a nyelv egyszerűsége mindig összefér a fantázia eleveenségével, mert ennek kell a történelemnek zománccát megadni, e nélkül az ütközetek előadása hideg s életnélküli maradna.”²² Nélkülözhetetlen alapszabályként határozottan leszögezte, miszerint: „Egy valódi hadi történelmet, ha nem állítom is abszolúte, hogy csak katona írhat, de hitem az, miszerint csak az írhatja, ki tökéletesen be van avatva a hadügy sokféle ágazó rétegeibe... és egészen ismeretes a hadtudomány minden fokozataival.”²³ Kiss Károly a hadtörténetírás szabályai közé sorolta, hogy egy hadtörténeti mű „a bíráló rostjában át tisztulhat csak meg netaláni salakjától”.²⁴ Kiemelte a források jelentőségét, amikor leszögezte, hogy a hadtörténeti munkáknak „hitelességet adni csak a kútfő világos kimutatása által lehet, csak azok segítségével mutathatni meg a megtörténtek valódiságát.”²⁵

Kiss az Akadémia kisgyűlésének 1855. január 15-i ülésén olvasta fel az Olvasmányok a haditörténelemből című értekezésének első részét, majd a második részét (A nikápolyi ütközet 1396. sept. 28. A történelmi elvek alkalmazásául) az április 16-i és május 14-i ülésén.²⁶ Ebben a publikált írásában tovább folytatta a hadtörténetírás elméletével és módszerével kapcsolatos gondolatainak kibontását.

Kiss szerint a hadtörténelem nem merül ki csak a fegyveres harcok leírásával, hanem mélyebb vonatkozású részeit is vizsgálni kell. A hadtörténelemnek, a hadtörténetírásnak, két fő jelentőségét említette meg és értelmezte: „Először is értjük alatta, mindazon harczoknak történelmi előadását, mellyeket földünk egy vagy több, vagy minden népei, egy vagy több, vagy minden időben viseltek.” Kiemeli, hogy ebben az esetben a hadtörténetírás műfajai, vagy „más szóval a haditörténelem, egyedül csak elbeszélő, vagy vitatkozó is egyszersmind”. Másodszer: a haditörténelem jelentősége alatt értjük a háborúnak, mint morális valamint időnkénti előbbre haladó, vagy hátracsökkenő fejleményeinek előadását, és minden más egyébnek, ami csak a háborúval szoros kapcsolatban áll, tudniillik a hadügyet, s annak sokszerű ágazatait.”²⁷

Az első értelmezésben a hadtörténetírás szorosan csak a harcok eseményeivel foglalkozik, a második értelmezés viszont már magában foglalja a hadügy történetét is; vitatható sajátos nézete, terminológiája szerint ebbe már beletartozik a hadtudomány (straté-

²¹ *Új Magyar Múzeum*, 1856. I. k. 231–232. o.

²² Uo. IV. k. 250–251. o.

²³ Uo. 255. o.

²⁴ Uo. 260. o.

²⁵ Uo. 261–262. o.

²⁶ *Magyar Akadémiai Értesítő*, 1855. I. sz. 41–61. o., IV. sz. 249–312. o. Különnyomat, Pest, 1855.

²⁷ Uo.

gia), harcművészet (taktika), a hadiliteratúra s más egyéb ide vonatkozó hadias tárgyak fejleményeinek története is, mert ezek is a hadtörténelem fogalmkörébe tartoznak. Ebből a hadtörténetírás számára két fontos következtetést vont le. Egyrészt előadhatja a háborúk egyetemes történetét vagy egy háború teljes és részleges históriáját. Másrészt a hadügy történelmének tárgyalása is lehet egyetemes, amennyiben a hadügyi rendszernek minden oldalával vagy egy történelmi időszak egész témakörével foglalkozik. De lehet részleges, amikor csak a hadügy egyes ágazatainak, a stratégiának, a taktikának, az erődítésnek, az ostromnak, a haditechnikának stb. korszakonkénti fejlődési szakaszait mutatja be.

Szerinte a „hadtörténelmi tanra a katonanevelő intézetekben még nem fordítottak kellő figyelmet, és általában véve a hadtörténelem ezen két doctrinája: a háborúk története t. i. és a hadügy története rendszerint mind az oktatásoknál, mind pedig a tankönyvekben elkülönítve adatik elő. Én a véleményben vagyok, miszerint a tanrendszerben azoknak egymástól végkép elkülönítése s elszakítása csak értelmet zavar, és akár a tanulónak, akár az olvasónak”²⁸ Ez a probléma nézete szerinte újra felveti az alapkérdést – mi tulajdonképpen a haditörténelem? Erre válaszként ezt az elgondolkoztató meghatározást adja: „A haditörténelem nem más, mint a harcok folyamának, a hadügy rendszere kifejlődésének s kölcsönösen egymásra ható, egymást kiegészítő viszonyainak történelmi alakbani hű előadása. Az ilyenkép kidolgozott egyetemes haditörténelem szülője (Genesis) leendő az össze haditudományoknak, és így minden katonai képző tanulmányoknak is valóságos központjával tekinthető.”²⁹

Nézete szerint egy hadtörténelmi esemény feldolgozásánál a következő kilenc alapelvet kell szem előtt tartani: 1. a forrásokat, amely alapján a leghitelesebben lehet a történeteket előadni; 2. a történelmi és politikai előzményeket; 3. a kiváltó okot vagy okokat; 4. a fegyveres küzdelem színterét földrajzi és stratégiai szempontból; 5. a haderők és hadvezetés ismérveit; 6. a fegyveres harc minden fordulatát; 7. a stratégiai és taktikai hadi mozzanatok; 8. a hadi esemény hatását a politikára; 9. a hadi esemény hatását a hadügyre.³⁰

Megjegyzzi, hogy aki tanulmánya és vizsgálata tárgyául hazája, nemzete hadtörténetét és hadügyét tűzi ki, annak ismernie kell az egyetemes hadtörténelmet, hadügyet és hadtudományt (mivel „a hadtudománynak nincs saját hona, közös tulajdon ez, s közös tudománya amaz minden életre való nemzetnek”³¹); a kiemelkedő katonai személyiségek – hadvezérek és katonai teoretikusok – tetteinek, az új haditechnikai felfedezések, hadviselési eljárások, haderő-szervezési, katonai-közigazgatási, logisztikai rendszerek és szabályok megjelenésének, a béke időszak bonyolult és sokrétű elméleti és gyakorlati katonai teendőinek és végül az állam „bizonyos politikai és nemzeti viszonyai”-nak hatását a hadügy fejlődésére.³²

Kiss a továbbiakban hosszan fejtegeti, hogy az öt fejlődést előidéző mozzanat tarka vegyületű kölcsönös viszonyban áll egymással, és határozza meg a hadügy különböző területeinek, részeinek változásait, a hadügy fejlődéstörténetét. Ez után felsorolja, hogy a

²⁸ Magyar Akadémiai Értesítő, 1855. I. sz. 44. o.

²⁹ Uo. 45. o.

³⁰ Uo. 53. o.

³¹ Uo.

³² Uo. 54–55. o.

fentiek alapján a hadtörténetírásnak egy-egy hadtörténeti időszak feldolgozásánál nézete szerint milyen szempontokat és elveket kell figyelembe venni: „Végezetül az egész történelmi előadást azzal kell befejeznünk, hogy egybeazonosítsuk a megtörtént események felett vitázó elméletünket a végeredménnyel, bírálat alá vesszük a stratégiai, és taktikai elmulasztásokat stb.; mert csak ez által nyerend az előadás egy bizonyos didaktikai színezetet, amit pedig a hadi történelem elmulasztani soha sem kell, mert csak ez által válik a hadi történelem egyszersmind oktató munkává, amelyennek pedig rendeltetésénél fogvást, múlthatatlanul lennie kell.”³³

A dualizmus korában, a XIX. század végéig a hadügy gyökeres korszakváltása és a tudományok fellendülése következtében a magyar hadtörténetírás is nagy átalakuláson ment keresztül. A közös hadseregben folyó összbirodalmi érdekű hadtörténeti kutatások mellett megnövekedett a magyar királyi honvédségnél, a Magyar Tudományos Akadémián és különböző civil intézményeknél a nemzeti érdekű hadtörténeti kutatómunka. A magyar hadtörténetírás módszeres fejlesztése szorosan összekapcsolódott a honvédség megszervezésével és a magyar hadtudomány művelésére való törekvéssel. A honvédség a hadtudomány részeként kezelte a hadtörténelmet, és ezért támogatta a magyar nyelvű hadtörténetírást, mivel kutatási eredményeinek, a publikált műveknek gyakorlati hasznából elsősorban a haderő merített.

A hadtörténelem magyar nyelvű művelésének új lendületet adott 1872-ben a magyar tisztképzést szolgáló Ludovika Akadémia megnyitásáról rendelkező törvény. A hadtudományok egyik ágaként a magyar hadtörténetírás és a hadtörténeti irodalom fejlődését szorgalmazta a havonta megjelenő *Ludovica Akadémia Közlönye* is. Az első, 1873. novemberi füzet részletesen ismertette a szerkesztőség programját a hadtudományok összes ágának művelésében és a közlésre kerülő témákat, melyek között szerepelt a „hadtörténelmi tanulmányok, különös tekintettel egyrészt az újabbkori hadjáratokra, másrészt honunk katonai történelmére.”³⁴ A program meghatározta a hadtörténetírás és a hadtörténelem kétirányú felhasználását a honvédségben és a társadalomban. Az „újabbkori hadjáratok tanulmányozása” a hadművészeti tapasztalatok általánosítását szolgálta a tisztakar és a tisztképzés számára; „honunk katonai történelme” pedig a hadi tradícióinknak, a katonai szellem ápolásának eszköze lett a honvédségnél és a civil társadalomban.

E szándék komolyságát jelzi az is, hogy az indulás évében közölték Halász Károly főhadnagy (tanár) elméleti cikkét A hadtörténelem tanulmányozásáról. Érdeme, hogy Kiss Károly nyomdokain próbálkozik meg a hadtörténelem tárgyának, céljának, feladatainak módszeres kifejtésével. Felteszi a kérdést, hogy mit értsünk hadtörténelem alatt, válasza „Érthetjük alatta először a háborúk leírását, melyek több, vagy valamennyi nép által a föld kerekiségén, valamely, vagy különböző időkben, vagy általában minden időben viseltettek... Érthetjük továbbá alatta másodszor a háború folytonos fejlődésének és mindannak előadását, ami ezzel kapcsolatban van: azaz a hadügynek alakulását.”³⁵ Kifejti, hogy a „háború története” és a „hadügy történelme” a különféle könyvekben különválasztottan szerepel, „így azonban nem juthatni kellő belátáshoz”. Azoknak „egymással helyes viszonyban” kell lenniük, hogy „egy jól tagozott egész származzék.” Hogy miért

³³ Magyar Akadémiai Értesítő, 1855. I. sz. 59. o.

³⁴ Ludovica Akadémia Közlönye, 1873–74. V. o.

³⁵ Uo. 135. o.

kell őket összefogni, arra így válaszol: „A »háború története« az, amely bennünket az éppen érintett változásokra figyelmissé tesz, míg a »hadügy történelme« által a belsőleg maradandónak megismeréséhez jutunk.” Ezek után a hadtörténelem meghatározását adja, mely így hangzik: „Hadtörténelem alatt értjük a háború menete és a hadügy fejlődése közötti kölcsönös vonatkozások történetét.”³⁶

Közelebről megvizsgálja azt a kérdést is, hogy milyen területekre és korszakokra terjedjen ki a hadtörténetíró figyelme, és az alábbi álláspontot vallja: „Bizonyos tekintetben valamennyi európai nemzetnek minden időbeli áttekintése és figyelem alá vonása szükséges ugyan, hogy a helyzetről tiszta fogalom szereztessék, azonban azon népek és azon korszakok, melyek a hadügy fejlődésére különös, vagy aránylag nagyobb befolyást gyakoroltak, méltatandók behatóbb foglalkozásra. Az újabbkor eszerint legtöbbet veszi igénybe, részint mivel legközelebb fekvődvén legtöbb érdekeset nyújt, másrészt pedig a hadügy terén tett előhaladás tekintetében a leggyümölcsözőbbnek mondható.”³⁷

A hadtörténelem céljáról lényegében ugyanazt mondja, mint a korábbi megnyilatkozások, tehát „egyrészt a katonai ismereteket és a tettekésséget oly pontosan és alaposan ismerni tanuljuk, mint azt... a háború célja kívánja”, másrészt „a harcos lelke és szíve a hadtörténelmi jellemek példás tulajdonainak észlelése által mindinkább képeztessek”.³⁸ Helyesen rá tapint a hadtörténetírás lényegére, amikor kiemeli, hogy a nagy összefüggések kutatásának híve. A jó hadtörténelmi munka elengedhetetlen feltétele – fejtegeti –, hogy a hadügy háború előtti állapotának vizsgálatán túl figyelembe vegye „a hadügy fejlődésére befolyást gyakorlott nemzeti, politikai (bel- és külpolitikai), társadalmi és művelődési” viszonyokat. A hadtörténelmi mű lehet elbeszélő vagy oknyomozó és bíráló; a háború története lehet általános vagy részletes, a hadügy történelme átfogó vagy részleges. Fontos, hogy a kétoldali források rendelkezésre álljanak, és a tanulmányozott tárgy előnyös vagy hátrányos befolyása a hadügyre bizonyított legyen.

Néhány évi lendület után azonban a magyar hadtörténetírás ismét leküzdhetetlennek tűnő akadályok elé került. Némi változást idézett elő a *Századok*, a Magyar Történelmi Társulat folyóirata, amely lehetőséget teremtett, és a „hadtan”-ban való munkálkodásra buzdított. A történettudomány ismert civil kutatói jelentkeztek, s tudományuk egyik – élesen külön sem választott – ágaként művelték a magyar történelem „hadieseményei”-nek vizsgálatát. Mivel a hadsereg része volt társadalmunknak, a háború jelensége történelmi múltunknak, így mindkettő vizsgálati tárgya lett a történettudománynak. A folyóirat hadtörténelmi tárgyú tanulmányai a történelemre helyezték a hangsúlyt, tartalmukból általában hiányzott a hadtudományi értékelés.

A történész Ipolyi Arnold püspök, a Magyar Történelmi Társulat 1879. évi marosvásárhelyi vándorgyűlésén A magyar hadtörténelem tanulmánya című referátumában kifejtette: „Korunk békés iránya és szellemével szemben úgy sem lehet ily hadtörténelmi tanulmányainknak más célja, mint az, melyet a régi mondat jelez: si vis pacem para bellum. És egy percig sem akarnám Önöket kétségben hagyni az iránt, hogy a hadtörténelmi tanulmánynak súlyát annak csupán nemzeti műveltség-történelmi elemeire, s

³⁶ *Ludovica Akadémia Közlönye*, 1873–74. 139. o.

³⁷ Uo. 141. o.

³⁸ Uo. 140. o.

irányára kívánom fektetni.”³⁹ Voltaképpen ezt is teszi, de bírálja az eddigi leíró jellegű munkákat. „A gyakorlati élet és hivatás mellett fel kell ébreszteniünk nemzeti nagy haditradícióinkat is” – mondja, mint ami „hadtörténelmi tanulmányunk egyik kiváló célja is”. Ipolyi pontosan körvonalazza, és ki is fejt, hogy mit tart a hadtörténelem lényeges elemének. Ezeket írja: „Nem ismerjük még kellően sem hadaink szervezetét, sem hadviselésünk módját: nemzetünk léte ezen alapfeltételeit, nemzeti műveltségtörténetünk e legnevezetesebb ágát. Ez az irányeszme az, mely minket hadtörténelmi tanulmányunkban vezérel.”⁴⁰ Nézeteiből azonban az is kiderül, hogy a hadtörténelem eszköz a „nemzeti nagy haditradícióink” ébresztésére és a nemzeti műveltség része, de következtetni enged arra is, hogy vannak más funkciói is. Nem elégséges a hadiesemények leírása, a hadtörténeti munka ismertesse meg „hadaink szervezetét” és „hadviselésünk módját” – tehát utal a hadtudományi fontosságára is.

A magyar tudományosság történetében fontos dátum az 1882. esztendő, a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága megalakulásának éve. Az Akadémia elfogadta a bizottság működési körére ajánlott szövegét is, amelyet az MTA Ügyrendjébe az 51. §-ként iktatott be: „A Hadtudományi Bizottság feladata: a) a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése; b) a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése; c) a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; d) a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása. A Hadtudományi Bizottság az a) alatt említett feladatának »Általános Katonai Évkönyv«, a b) és c) alatt említett feladatának pedig »Magyar Hadtörténelmi Füzetek« kiadása által felel meg, és amennyire a viszonyok engedik, a valójában örökbecsű hadtudományi remekműveket magyarra fordíttatja és kiadja.”⁴¹

A bizottság már első éveiben is sokat tett a magyar nyelvű hadtörténetírás fellendítéséért, de a tudománytörténetben is számon tartott nagy lépést, az 1887. december 3-i ülésen tette meg, amikor elhatározta egy évnegyedes folyóirat megindítását „a magyar hadi történetírás fejlesztésére”.⁴² Az MTA Hadtudományi Bizottságának folyóirata, a *Hadtörténelmi Közlemények* első száma 1888 márciusában látott napvilágot. A Magyar Tudományos Akadémia és a honvédelmi miniszter támogatásával megjelent folyóirat címlapján ez volt olvasható: „Hadtörténelmi Közlemények. A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottságának megbízásából szerkeszti Rónai Horváth Jenő, honvéd százados, a bizottság előadója.” A magyar hadtörténetírás önálló fórumáért, szakfolyóiratáért folytatott közel két évtizedes törekvés sikerrel zárult.

Mindjárt az év elején két elaborátum is megjelent a magyar hadtörténelem művelésének szükségességéről, a hadtörténetírás helyzetéről és feladatairól, a diszciplína folyóiratának szerepéről. A Magyar Történelmi Társulat ülésén hangzott el a katona Rónai Horváth Jenő előadása, amely Néhány szó a magyar hadtörténetírás ügyében címmel

³⁹ Vidéki kirándulás. *Századok*, 1879. 7. o.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Lásd részletesen *Ács Tibor*: Az MTA Hadtudományi Bizottságának megalakulása és tevékenységének kezdetei. HK 2005. 1–2. sz. 241–261. o.; A Magyar Tudományos Akadémia Almanachja az 1884. évre. Budapest, 1884. 101–102. o.

⁴² Lásd részletesen *Ács Tibor*: A Hadtörténelmi Közlemények első száz évéről. A kezdetektől 1898-ig. HK 1990. 1. sz. 168–178. o.

megjelent a *Ludovica Akadémia Közlönyé*-ben.⁴³ Az előadás a *Hadtörténelmi Közlemények* megjelenésének előkészítéséről számolt be. A hangsúlyt arra az égető és megoldásra váró problémára helyezte, hogy a jövőben hogyan alakuljon a hadtörténelem művelésében munkálkodó történészek és katonairók összműködése. A folyóirat első száma pedig közli a civil Salamon Ferenc Átalánosságok a hadtörténelemről című írását is, amely kiégszítője Rónai Horváth cikkének.⁴⁴ A magyar hadtörténetírás ügyének közös érdekéből kiindulva láthatóan egyetértésben fogant a két tanulmány. Mindkettő azt a felismerést tükrözi, hogy a hadtörténetírás tudományos színvonalának emelése csak akkor lehetséges, ha a magyarországi sajátosságokhoz alkalmazkodó szervezeti és személyi feltételek biztosítottak lesznek, ha a kutatók szerencsésen egyesítik magukban a történelmi és katonai szakismereteket.

„Hogy a hadtörténelem fejlesztését – írja Rónai Horváth – mi katonák óhajtjuk leginkább, az természetes s okát részint abban leli, hogy állásunknál fogva jogos kívánságunk hazánk dicsőséges hadjárait és csatáit közelebről és bővebben megismeri...”⁴⁵ Fel kell számolni azt a visszás helyzetet, amelynek az a következménye, hogy „a hadi tudományok magyarázatánál, s a csapatok katonai nevelésénél, a szükséges hadtörténelmi példákat, most más népek hadtörténelmében kell keresnünk...” Helyesen mutat rá arra a „különös” többlettudásra, melyre a hadtörténetírónak szüksége van: „a hadi történetírászt művelőnek, a történetíráshoz mellözhetetlen képzettségen s a történelmi segédtudományok bírásain kívül még egy különös ismerettel, egy különös képzettséggel kell bírnia, s ez a katonai szakismeret”⁴⁶ Ezt a gondolatát tovább mélyítve így folytatja: „A hadtörténelmi események és a hadügy fejlődése katonai szakismeret hiányában soha se tárgyalhatók elég szabatosággal, és világossággal... mert nélküle az események nagyobb részét meg nem érthetjük, kutatásaink irányukat tévesztik, következtetéseink pedig, helytelen alaplól indulván ki, a valóságtól, a történelmi igazságtól eltérők lesznek.”⁴⁷

A hazai történetírás helyzetét Salamon így jellemzi: „Rendesen a történész nem katoná, s a katona nem történész, pedig a történetíró el nem kerülheti, hogy gyakran ne szóljon hadi eseményekről és hadügyről, s a tanult katona belátja, hogy némely dolgot saját szakjából meg nem érthet, ha annak múltját nem ismeri ... Az alapos, a valódi hadi történet két szék közt a földön találja magát.”⁴⁸

A katonai és hadtudományi ismeretek fontosságát hangsúlyozva Rónai Horváth Jenő az ideális megoldást abban látná, hogy „a hadtörténet írását egészen a katonákra kellene bízni, amint a külföldön, sőt Monarchiánk nyugati államában is valóban majd kizárólag a katonák kezében van. Ámde – teszi hozzá, és ebben a magyarországi helyzet sajátos vonására utal – ami máshol oly természetes, az nálunk Magyarországon egyszerűen lehetetlen.”⁴⁹ Kifejti, hogy másutt az állam és a hadsereg nyelve azonos, de nálunk nem. Másutt a honvédelmi minisztériumban vagy még inkább a vezérkarban hadtörténelmi osztályok

⁴³ *Ludovica Akadémia Közlönye*, 1888. 94. o.

⁴⁴ HK 1888. I. sz. 1–11. o.

⁴⁵ *Rónai Horváth*: i. m. 94. o.

⁴⁶ Uo. 95. o.

⁴⁷ Uo. 86. o.

⁴⁸ HK 1888. I. sz. 1. o.

⁴⁹ *Rónai Horváth*: i. m. 97. o.

léteznek – nálunk ez nincs. Akik foglalkozhatnának a hadtörténetírással, azok szolgálati-
lag túlterheltek, „viszont olyan szolgálati hely, ahol művelhetnék a hadtörténetírást,
nincs. A középkori forráskutatást megnehezíti a latin nyelv, mivel a tisztek nem rendel-
keznek latin nyelvi műveltséggel”. Az idő még nem érett arra, hogy a hadtörténetírást
csak katonák műveljék, éppen ezért „a történetírók végezzék a kutatásokat, vegyék
ezeknél igénybe, ott ahol szükségesnek vélik, a katonák közreműködését, a katonák pe-
dig használják fel a kutatások útján napfényre került hadtörténeti adatokat...”⁵⁰

A hadtörténetírás állapotát Salamon is jellemzi néhány gondolattal. Elmarasztalja,
hogy „a mai hadtörténelem kevélyen nézi le ama fejletlenebb korszakokat”, tudniillik a
korábbi évszázadokat, amelyekből azt állítja, hogy nincs mit meríteni, és a hadtörténet-
írás „az 1870. év óta sok, ha visszamegy I. Napóleonig vagy nagy Friedrich korára”.⁵¹
Bírálja azokat a hadtudományi szakértőket, akik, ha a régebbi múlttal foglalkoznak is, a
ma szemével és módszerével írnak, nem veszik figyelembe a „más viszonyokból folyt
kénytelenségeket”, és végül is „nem tudják megmondani, mi volt a fő oka a győze-
lemnek egyik, s a vereségnek a másik részben”. Kritikájában a mélyebb következteté-
seket nélkülöző praktikizmust ítéli el, amely „se történelmi stílusnak nem jó, se történet-, se
hadi tudománynak. Sem a laikus, sem a katona nem látja itt a sok fától az erdőt.”⁵² Elma-
rasztalja a „politikai történéseket” is, „kik sok hadjáratot és csatát írnak le, anélkül, hogy a
valódi tanulság kitűnnék az előadásból”, de azért is, mert „az ex professo történések nagy
többsége tekintetre is alig méltatja a hadi tudományokból nyerhető becses világitást.”⁵³

A XIX. század végi magyar hadtörténetírás jellemzőit és tennivalóit elemezve állapít-
ja meg, hogy „a hadügy szoros kapcsolatban áll a politikai, nemzetgazdasági, kulturális s
társadalmi állapotokkal is. Hogy a mely nemzetnek ipara nem képes oly jó, oly mennyi-
ségű fegyvert, ruhát s más hadi kellékeket előállítani, mint az ellenfél, az tartósan győze-
delmes nem maradhat. Nemzetünk történetéből is lehetne ismeretes példát hozni fel.
Egy-egy nagy hadi vállalat nemcsak az erkölcsi s értelmi nevelés, hanem az anyagi va-
gyonosság vagy szegénység kiállítása is szokott lenni egy-egy nemzet részéről. E szerint
a hadtörténet nemcsak a csatater eseményeit világítja meg s teszi érthetőbbé, hanem ta-
nulságos a béke művei szempontjából is.”⁵⁴

Figyelembe veendő fontos megállapítása, hogy „a felvilágosult XIX. században is a
hadügy, kevés kivétellel, mostoha gyermeke a középkori nemzeti általános történetírás-
nak. Feltűnő túlzásig ment némely történetírónál a hadügyek lenézése.”⁵⁵ Szükségesnek
tartja megváltoztatni a tudományban tapasztalható azon állapotot, hogy a „hadtani írók
rendesen túlságosan megbíznak a politikai történészek elbeszéléseiben, addig az ex
professo történészek nagy többsége tekintetre is alig méltatja a hadi tudományokból
nyerhető becses világitást.”⁵⁶

⁵⁰ *Rónai Horváth*: i. m. 97. o.

⁵¹ HK 1888. 1. sz. 3. o.

⁵² Uo. 5. o.

⁵³ HK 1888. 1. sz. 5–6. o.

⁵⁴ Uo. 8. o.

⁵⁵ Uo. 9. o.

⁵⁶ Uo. 7. o.

Bízunk abban, hogy bár a „régis divat tartani fog egy ideig, hogy vaskos történelmi munkák hadjáratokat, csatákat fognak leírni minden hadtudományi tanulás nélkül, mert hiányosan s tévesen fogják fel, de lesznek majd mind többen, kik legalább előmunkálati részekkel járulnak a jövő nagy műveire, melyek a hadtudomány világánál eleven rajzokat állítanak elének a nemzet hadi történetében is.”⁵⁷ Mondanivalója összefoglalásaként kiemeli, hogy „az ex professo történészek” és a „professionatus katonák” közös tudományáguk művelése eredményei majd „a hadtörténelmi folyóiratnak bő anyagot szolgáltatnak”, amelyek segítségével majd a hazai hadtörténetírás nem egy képviselője „a legkisebb részletig s híven képes leírni csatákat és egész hadjáratokat”.⁵⁸

Az ismertett tanulmányokból is kiderül, hogy a hadtörténetírás fellendülése időszakában inkább gyakorlati problémákra irányították a fő figyelmet, és a hadtörténelem elméleti kérdéseiben elfogadták a korábbi megállapításokat. Az élet a képzettség – mégpedig a történészi mellett a katonai szakképzettség – színvonalának emelését sürgette, mely a körülmények kényszere folytán kezdettől hátrányosan alakult. Kiütköztek az első, a tudományos színvonal emelkedését gátló torzulások: a múltat figyelmen kívül hagyó, egyúttal a legújabb kort praktikista módon tekintő irányzat, amely az alacsony katonai és történészi képzettség következménye volt, és a hadseregen kívül művelt hadtörténetírás, amely, bár gazdag forrásanyagra támaszkodott, mégis „minden hadtudományi tanulás nélkül” alkotta műveit.

A magyar hadtörténelem virágzásnak induló tudományos kutatását, a fejlődő magyar hadtörténetírást erősen visszavetette az MTA Hadtudományi Bizottságának ideiglenes feloszlását és folyóirata, a *Hadtörténelmi Közlemények* működését beszüntető 1898. és 1899. évi akadémiai határozat is.

Nincs módunk és erőnk arra, hogy részletesen bemutassuk a XX. század különböző korszakai magyar hadtörténetírásának állapotát, a hadtörténelem tudományos művelésének és gyakorlati felhasználásának jellemzőit. Itt csak jelezzük, hogy a dualizmus utolsó időszaka magyar hadtörténetírásának helyzetét 1908-ban egy katona (Pilch Jenő: A katonai szellem ébresztése és fejlesztése) és egy történész (Dr. Pintér Jenő: A hadtörténelem rendszeres művelése és a hazai történetírás) is vizsgálta.⁵⁹ Az 1909. október 25-én újjáalakult (átalakult) MTA II. Bölcséleti, Társadalmi és Történelmi Tudományok Osztálya Hadtörténelmi Bizottságának – amelynek első elnöke Rónai Horváth Jenő altábornagy, tiszteleti tag volt – működési köre már csak a hadtudomány alapját és klasszikus ágát képező hadtörténelemre terjedt ki 1909-től 1918-ig. Az MTA 1912. évi Ügyrendje 49/a. §. kimondta: „A hadtörténelmi bizottságnak, mely 1909-ben szerveztetett, feladata a magyar hadtörténelmi kútfők és egyéb emlékek felkutatása, kiadása és feldolgozása. Közlönyre a »Hadtörténelmi Közlemények«, melyet a bizottság előadója szerkeszt; ezenkívül a bizottság feladatának megfelelő egyéb kiadványokat is közlést, ilyenek létesítésére az előmunkálatokat megteszi, igyekszik katonai szakférfiakat működési körébe vonni s az érdeklődést a magyar hadtörténet és emlékei iránt felkelteni és ébren tartani.”⁶⁰

⁵⁷ HK 1888. I. sz. 10. o.

⁵⁸ Uo. 11. o.

⁵⁹ Lásd *Magyar Katonai Közlöny*, 1908. I. füz. 5–28., 123–125. o., 2. füz. 113–131. o., 6. füz. 369–386. o.

⁶⁰ Lásd *Konya*: i. m. 187. o.; *Fráter*: i. m. 242–249. o.; *Ács*: A Hadtörténelmi Közlemények első száz évéről. i. m. 184–203. o.

A magyar hadtörténetírás 1919 és 1944 közötti időszakának jellemzői közül ki kell emelni, hogy megváltoztak szervezeti, anyagi és személyi feltételei. Az MTA Hadtörténeti Bizottsága és folyóirata, a *Hadtörténelmi Közlemények* mellett a honvédség keretében megalakult Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum feladatkörébe került a hadtörténelem művelése is.⁶¹ A hadtörténetírás és a hadtörténelem tárgyáról, feldolgozásának módszertanáról, műfajairól és felhasználási módjairól 1921 és 1944 között számos – nem egy esetben igen vitatható – elméleti, cikk, publikáció jelent meg a folyóiratokban és kiadványokban, amelyek hűen tükrözik a korszak minden periódusában a hadtörténetírás irányvonalát és áramlatait, pozitív és negatív vonásait.⁶²

A második világháború befejezését követően a világban és hazánkban végbement radikális társadalmi és történelmi átalakulások, a „szovjet minta” bevezetése, a kialakult ideológiai és politikai, állami és katonai kényszerek és mozgási keretek rányomták bélyegüket a magyar hadtörténetírás 1945 és 1989 közötti helyzetére, szervezeti, személyi, anyagi, publikálási és más fontos feltételeinek fejlődésére. A vesztes háború az első időszakban nem kedvezett a súlyos csapásokat szenvedett magyar hadtörténetírásnak, a hadtörténelem művelésének.

Csak példa kedvéért említjük meg, hogy az MTA Hadtörténeti Bizottsága és folyóirata, a *Hadtörténelmi Közlemények*, nem újította fel tevékenységét. Sőt, az MTA 1947. évi nagygyűlésének június 3-i osztálygyűlése kimondta, hogy a Hadtörténeti Bizottság „feleslegessé vált”, és megszüntette azt. Igaz, 1945 tavaszától a honvédség szervezeteként ismét megkezdte működését a Hadtörténelmi Levéltár és a Hadi Múzeum. Bizonyos fokú előrelépés történt a hadtörténelem területén, mivel elindult egy együttműködési folyamat az MTA és a HM között. Először létrehozták a vezérkar hadtörténelmi osztályát, majd 1951-ben a Hadtörténelmi Levéltár Irodalmi Alosztályát. A HM 1952-ben elhatározta, hogy az MTA Hadtudományi Bizottsága által alapított folyóiratot, a *Hadtörténelmi Közlemények*-et újból megindítja a Hadtörténelmi Intézet tudományos folyóirataként, s az első szám 1954-ben meg is jelent.⁶³

⁶¹ Ács: A Hadtörténelmi Közlemények első száz évéről 1919–1944. i. m. 184–203. o.

⁶² Lásd példának *Gabányi János*: Útmutatás a hadtörténeti írók számára. *Magyar Katonai Közlöny*, 1923. 3–4. füz. 253–260. o.; *Markó Árpád*: A történelmi ártérkelés problémája a hadtörténelemben. *Magyar Szemle*, X. k. (1930. szept.–dec. szám) 24. o.; *Gyalóka Jenő*: Hadtörténetünk mai állapotáról. *Magyar Szemle*, 1928. III. k. 2. sz. (10). 205–212. o.; *Uő*: Mégegyszer hadtörténelmünk mai állapotáról. *Magyar Szemle*, 1928. IV. k. 4. sz. (16). 393–395. o.; *Berkó István*: Hadtörténelmi Ismereteink. *Magyar Katonai Közlöny*, 1930. 9. füz. 845–860. o.; *Lukács Béla*: A hadtörténelem szerepe a tiszt továbbképzésében. *Magyar Katonai Szemle* (a továbbiakban: MKSZ), 1932. 8. füz. 27–61. o.; *Csipkés Ernő*: A jelen katonai történetének megírása. MKSZ 1935. 12. füz. 214–218. o.; *Saad Ferenc*: Szellemtörténet és hadtörténelem. MKSZ 1936. 1. füz. 214–218. o.; *Bialoskórski Ödön*: Hadtörténeti események tudományos feldolgozása. MKSZ 1936. 2. füz. 210–224. o.; *Uő*: A hadtörténet-kutatás újáról és feladatairól. MKSZ 1936. 6. füz. 192–199. o.; *Timon Béla*: Irányelvek a hadtörténelem és hadtörténetírás tudományos műveléséhez. Budapest, M. Kir. Honvéd Vezérkarfőnök kiadása, [1941]. 102 o.; *Uő*: A hadtörténelem és a hadtörténetírás. A mai magyar honvédelmi igazgatás. Budapest, 1943. 817–824. o.; *Mutató a Hadtörténelmi Közlemények 1888–1943. évfolyamaihoz*. (Összeállít. *Kovalcsik József, Rázsó Gyula, Viniczai István, Windisch Aladár*.) Budapest, 1956.; *Hetés Tibor*: Gondolatok a magyar hadtörténet-felfogás alakulásáról. HK 1969. 2. sz. 314–337. o.

⁶³ Lásd *Erdélyi Gyula*: Hadtörténelem előadása a katonai intézetekben. *Honvéd*, 1947. márciusi sz. 49. o.; A hadtudományi kutatásról. (Szerk. *Lantódi József*.) Budapest, 1972.; A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény. (Szerk. *Ács Tibor*.) Budapest, 1995. 107–267. o.; *Uő*: A hadtudomány Magyarországon, 1945–1995. *Új Honvédségi Szemle*, 1995. 9. sz. Különfüzet. 1–25. o.

A további időszakok hadtörténetírásának állapotát taglaló tanulmányokból jól kiolvasható, hogy milyen utakat és kutatási célokat követtek a hadtörténelem művelői, milyen témákat dolgoztak fel és közreadott munkáik milyen színvonalúak.⁶⁴

Az elmúlt másfél évtizedben, a rendszerváltás történelmi fordulata után a magyar hadtörténetírás és feltételei fejlődésének több fontos állomása volt, melyek szervesen hozzátartoznak jelen korunk hazai hadtörténetírásáról és teljesítményeiről kialakított szakmai képhez.⁶⁵

A hadtörténetírás jövője a jelen bölcsészeti és társadalomtudományokban

Miután a teljesség igénye nélkül megvizsgáltuk, áttekintettük hadtörténetírásunk változó és konstans tényezőit, élő múltját, kiderül, hogy egyrészt igen könnyű, másrészt rendkívül nehéz feladat meghatározni a hadtörténet jövőjét, és elhelyezni, besorolni a hadtörténetírást a XXI. század eleji tudományok dinamikus átalakulásban lévő rendszerébe. Nézetünk szerint, annak megválaszolásához, hogy hol található a hadtörténet az egyetemes és a hazai tudomány fáján napjainkban, elsősorban három tényezőt kell figyelembe venni.

Az első, a ciklikusan változó kormányzat tudománypolitikája, tudománypolitikai céljai és törekvései, melyek meghatározzák az állami szerepvállalás mértékét és formáit a tudományfinanszírozásban, így a hadtörténetírás támogatásában is. Tény, hogy Magyarország sok szállal és szervesen kapcsolódik a világban végbemenő globalizációs folyamatokhoz; a váratlan, társadalmi, gazdasági és politikai, kulturális és tudományos, biztonsági és katonai változásokhoz, új kihívásokhoz.⁶⁶ Ezekre a változásokra és kihívásokra nemcsak a világ tudományától, hanem a magyar tudománytól is várnak válaszokat és megoldásokat. Ezért körültekintően, a realitások figyelembevételével rögzíteni kellene, hogy az állami költségvetés milyen szerepet vállaljon a növekvő nemzeti, társadalmi és kulturális elvárások kielégítéséhez, a biztonságpolitika, a honvédelmi rendszer és a haderő fejlődéséhez, átalakításához nélkülözhetetlenül szükséges stratégiai tudomány, a hadtudomány alapját, klasszikus szaktudományát képező hadtörténet és művelői finanszírozásában, pénzügyei fedezésében.⁶⁷

⁶⁴ Lásd *Borus József*: A magyar hadtörténetírás helyzete és feladatai. HK 1954. 1. sz. 64–90. o.; *Horváth Miklós*: A magyar hadtörténetírás fejlődése és feladatai. (Tervtanulmány). I–II. rész. HK 1965. 4. sz. 631–663. o., 1966. 1. sz. 64–90. o.; A Hadtörténeti Intézet és Múzeum 30 éves jubileuma. HK 1975. 4. sz. 672–688. o.; Mutató a Hadtörténelmi Közlemények 1954–1963. évfolyamaihoz. (Összeáll. *Molnár Éva, Vinczai István, Windisch Aladárné.*) Budapest, 1965.; Magyar katonai folyóiratok repertórium a II. Hadtörténelmi Közlemények. 1954–1978. (Összeáll. a Hadtudományi Könyvtár.) Budapest, 1979.; Hadtörténelmi Közlemények repertórium a 1979–1988. (Összeáll. *Benda Sándorné, Damó Csilla.*) HK 1989. 4. sz. 603–649. o.

⁶⁵ Lásd „Múlt nélkül nincs jövő”. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum története 1918–2003. (Szerk. *Farkas Gyöngyi, Jankó Annamária, Szíjj Jolán.*) Budapest, 2003.; *Zachar József*: Hagyomány és megújulás. A magyar hadtörténetírás és a magyar hadtörténetészeket reprezentáló kötet elé. In: A magyar hadtörténelem évszázadai. (Szerk. *Király Béla–Veszprény László.*) Budapest, 2003. 7–9. o.

⁶⁶ Lásd a Társadalomtudomány – tudománypolitika az MTA-ról nézve. A 2005. szeptember 30-i konferencia háttéranyaga. MTA, Budapest, 2005. 34 o.

⁶⁷ Merre tovább hadtudomány? – Kihívások a 21. század elején. Az új évezred magyar hadserege: az önkéntes-hivatásos hadsereg. Hadtudományi Tájékoztató. HM Okt. és Tud. Szerv. Főoszt., Budapest, 2004. 144 o.

Ez meghatározza, hogy a kor követelményeinek megfelelően milyen kutatási-fejlesztési preferenciák fogalmazódjanak meg. Milyen helyet kapjon a kutatási+fejlesztési preferenciákban a hadtörténelem, a hadtörténetírás, a diszciplína hazai műhelyei és kutatói. Ha tetszik, ha nem, tudomásul kell venni, hogy a tudományos kutatáson belüli hangsúlyok változása, a mozgás – ténykérdés. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy mit kívánnak a nemzeti érdekek és az ország adófizető polgárai.

A második tényező a világ tudományosságában, így az egyetemes hadtörténelemben végbemenő öntörvényszerű fejlődés. Az elmúlt esztendőkből alapos változásokon mentek át a hagyományos diszciplína-keretek. A tudományágak bokrosodása tény, egy-egy diszciplína keretei között egyre több szubdiszciplína körvonalazódik. A gyakorlatban mára a diszciplínahatárok felbomlottak és újabbak szerveződtek a társadalmi és termelési, a kulturális és oktatási, a tudományos és történelmi kihívások, és a kutatási logika újszerű fejlődése következtében. A hadtörténet struktúrájának változásai szemléletes példát szolgáltatnak arra, hogy napjainkban hihetetlen gyorsasággal hasadnak ki és emancipálódnak vagy integrálódnak új és új diszciplínák.

A korszerűsödő hadtörténetírás újító irányzatai és műfajai peremvidékén létrejött és tovább formálódik egy köztes övezet, amelyre egyforma jogosultsággal több tudományág és -szak is kiterjeszti érdeklődési körét. Ma már, és kár ellene hadakozni, tudománytörténeti tény, hogy a hadtörténet tudománya inter- (multi-) diszciplínává fejlődött. A hadtörténetet a hazai tudományos körök és a Magyar Tudományos Akadémia is inter- (multi-) diszciplínaként kezeli. Ez azt jelenti, hogy a hadtudomány a hadtörténetet (hadtörténetírást) alapjának és klasszikus szakágának, szerves alkotóelemének tekinti. A történettudomány szintén szakterületének tartja.

Több külföldi példát lehetne felsorolni a hadtörténet különféle besorolásáról, mi azonban csak a nemzetközi tudományos életben talán a legjelentősebb intézmény kezdeményezésére hivatkozunk. Az UNESCO 1988. december 5-én újra kiadta ajánlását a tudomány és technika szakterületei nemzetközi szabványosítására.⁶⁸ „A tudomány és technika szakterületeinek UNESCO nomenklatúrája” alapján felállított tudomány fáján a történelem, a szakterületek történelme szakágába besorolt „Hadtörténet”-et, még lényegében másik két tudományfőágban is elhelyezték. Az antropológia egyik alága, a szociálintropológia szakága – a „Háború”. A szociológia egyik aláágának a szakága – a „Háború és béke”. A diszciplínák közötti falak lebontása és a tudományterületi határok átrajzolása, az alkalmazott kutatási módszerek és eljárások nálunk is megfigyelhetők. Tudománytörténeti tényként kell kezelnünk, hogy ma már egyes diszciplínák csak együttesen tudnak válaszokat adni az olyan nagy, a társadalmat valóban foglalkoztató kérdésre, mint például Magyarország a második világháborúban.

A mai hadtörténetírást meghatározó változók és konstansok sorából ki kell emelnünk a harmadik jelentős tényezőt, az egész hazai, állami pénzből finanszírozott kutatóbázis, tudományos intézethálózat évek óta folyó átszervezését, felülvizsgálatát. Ebből az orszá-

⁶⁸ UNESCO. Proposed International Standard Nomenclature for Fields of Science and Technology. Paris, 1988. 18 o., Országgyűlési Könyvtár. ENSZ letéti gyűjtemény. UNESCO-II / [1675].; A tudomány és technika szakterületeinek UNESCO-nomenklatúrája (magyar nyelvű). Budapest, [1989] 18 o. MTA Könyvtár, jelzete: 887893.

gos átalakítási folyamatból, a védelmi felülvizsgálat nyomán a honvédelmi tárcahoz tartozó kutatóhelyek, így hadtörténetírás műhelyei és kutatói sem maradtak ki.

Tagadhatatlan, hogy nekünk kutatóknak is fel kell tennünk azt a kérdést, hogy a tudományok körül kiépült intézményrendszerek átalakítási folyamatában kinek és miért van szüksége a tudományos klasszifikációra. Nem nehéz rájönni, hogy vezető szerepe az oktatásért és a tudomány támogatásáért felelős főhatóságoknak van. Ha jól átgondoljuk a választ, egyértelműen kiderül, hogy az osztályzás igénye nem elsősorban tudományunk öntörvényű fejlődési szükségleteiből, hanem sokkal inkább a tudományos intézményrendszer, az információgazdálkodás, a pénzügyi finanszírozás, a tudománypolitikai irányítás törvényhozói és kormányzati működésének igényeiből ered.

Emellett, ha beismerjük, ha nem, a Honvédelmi Minisztériumi vezető szervek, hadseregbeli tudományos műhelyek és más intézmények történelmi példái bizonyítják, hogy a hadtudományok, így diszciplínánk legitimitását és tekintélyét nagyon kemény érdekek befolyásolják a már meglévő tudományos kategóriarendszerekben. Mindenekelőtt, a különböző szintű minisztériumi és intézeti vezetés tulajdonosi szemléletének erősödése vagy gyengülése a hadtörténelem, a hadtörténeti kutatóhelyek és a szakemberek iránt. A tárcahoz tartozó katonai felsőoktatási és tudományos intézményekben az adott diszciplína kap-e tanszéket, rendszeresítenek vagy megszüntetnek tudományirányítói vagy szervezői, kutatói vagy tanári beosztásokat, az új vagy régi diszciplína beilleszthető-e az akadémiai tudományági elnevezések közé, jelesen a tudományterület tudományági és szakterületei közé, módot ad-e az egyetemi vagy akadémiai tudományos minősítésre, pályázatokra és más ehhez hasonló problémák jelentkezése.

A tudománytörténetben nem először fordul elő, hogy egy ország (hadsereg) nehéz anyagi helyzetében felvetődik, érdemes-e a tudomány közvetlenül anyagi hasznot nem hozó területeit támogatni.⁶⁹ Elgondolkodtató, hogy hazánkban, az állami tudománypolitikában és tudománytámogatásban is egyre inkább a haszonelv tendenciája erősödik; ennek következtében a műszaki és természettudományokat szembeállítva a társadalomtudományokkal, azt várják el, hogy ezek a diszciplínák bizonyítsák be létjogosultságukat és alap kutatásaik hasznosságát. Az efféle idejét múlt, vitákat gerjesztő szembeállítás mögött tudományfinanszírozási probléma áll. Ma, amikor szűkösek az erőforrások, és a társadalomtudományokban – a hadtörténelemben is – nehéz mérni a teljesítményt, akkor vetődik fel egyes körökben, hogy a társadalom (a hadsereg) ne a levéltárak „poros iratai” közötti kutatásokra költsön. Ám ha a társadalom- és bölcsész tudományok, ha a hadtudományok és a hadtörténetírás nem töltik be múltörző funkciójukat, akkor elveszik, amit ma magyarságnak, magyar kultúrának, magyar hadikultúrának és hadtörténetnek nevezünk.

Az öröm, hogy diszciplínánk megújulási folyamatában nem kérdőjelezi meg a hadtörténetírás létjogosultságát, és elismerik hasznosságát. Noha az előfordul, hogy egyesek vitatják a mai hazai pluralizálódott hadtörténetírás eredményeit, és a „válságából” különböző irányba vezető új utakat ajánlanak. A tudománytörténetből ismert, annak dacára, hogy az elmúlt közel két évszázad során a politika nem egyszer direkt módon próbálta meg felhasználni a hadtörténetírást, mindig volt egy olyan hadtörténetírói irányzat,

⁶⁹ Lásd részletesen *Pléh Csaba* akadémikus, az MTA főtitkárhelyettese „Sötét szobák homálya? – Haszonelvű tudomány – tudományos haszon.” címet viselő interjúját. *Magyar Tudomány*, 2005. 11. sz. 1442–1445. o.

amely a nehéz körülmények között is megtalálta a legcélszerűbb és a tudománya érdekeinek legmegfelelőbb járható utat.

Ma a társadalmi és tudománypolitikai, állami és katonai, oktatási és kulturális érdek megköveteli a hadtörténeti alap kutatásokat, azok valódi teljesítményeinek és felismeréseinek hatékony terjesztését és felhasználását. Ezt a fontos folyamatot segíthetik elő diszciplínánk művelői, ha figyelembe véve a nemzetközi és hazai eredményeket, kellő objektivitással és realitással úgy végzik el a fejlődéshez szükséges újításokat, hogy nagy hagyományú klasszikus tudományunk, a hadtörténet, a hadtörténetírás tudományos és társadalmi presztízsét növelve erősítse meg helyét a hazai és az egyetemes tudományok rendszerében.

Ezzel a vitával az útkeresések még nem zárultak le a hadtörténetírás helyéről, paradigmáiról, útjairól és módszereiről. Meg kell jegyezni, hogy az ilyen jellegű szakmai viták már évek óta folynak, ez olvasható ki azokból az írásokból is, amelyek a Magyar Tudományos Akadémia II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya diszciplínáit mutatják be.⁷⁰ Ezekben a cikkekben a tudományágak egy-egy ismert művelője a legtöbbségre friss képet rajzolt tudományának jelenlegi állapotáról és az általa legfontosabbnak vélt kérdéseiről. Több mint valószínű, hogy más vállalkozó másként ábrázolta volna az időszéri állapotot, és mást látott volna a legfontosabb vitakérdésnek. Szinte természetesnek fogadható el, hogy a tudomány ismert képviselői nem egységesek, vannak eltérő értelmezések, és különbözőképpen látják a történettudomány mai hazai és nemzetközi problematikáját.

Figyelemre méltó és elgondolkoztató az olyan álláspont, mely szerint egy ideje sem az egyik, sem a másik tudományterületen és szakágakban nem működik elismert rendező erő, nincs meghatározó iskola vagy főáramlat, a kép ennél jóval zavarosabb, vagy ha úgy tetszik, sokkal színesebb. Ezt tükrözik a hadtörténetet szakszerűen (vagy nem egyszer szakszerűtlenül) művelők egyre bővülő köre munkálkodásának különböző színvonalú eredményei is. Erről tanúskodnak a magyar és az egyetemes hadtörténet eseményeit megjelenítő kiállítások, könyvek, tanulmányok, cikkek, konferenciák, viták, televíziós és rádióműsorok.

⁷⁰ Lásd *Magyar Tudomány*, 2004. 11. sz. 1190–1246. o.